

KOMPOZITSIYADA MARKAZ VA E'TIBOR NUQTASI

Guliston davlat unversiteti Sa'natshunoslik fakulteti Rangtasvir dasgohli

yo'nalishi 3 bosqich talabasi

Abduqayumova Aqida Abdurashid qizi

Annotatsiya: *Kompozitsiya – san'at va tasviriy san'atning eng muhim tushunchalaridan biri bo'lib, u ijodiy asarning ichki tuzilishi va tashkiliy asoslarini belgilaydi. Kompozitsiyadan ko'zlangan asosiy maqsad – asarning g'oyaviy mazmunini to'liq va ta'sirli yetkazib berish, tomoshabinni chuqur o'y va his-tuyg'ularga chorlash, asarning vizual ta'sirini kuchaytirishdir. Har bir asarda kompozitsiya alohida rol o'ynaydi va bu, ayniqsa, markaz va e'tibor nuqtasini to'g'ri tanlash va joylashtirish orqali amalga oshadi. Kompozitsiyaning asosiy qoidalaridan biri – asarda asosiy markazning, ya'ni bosh diqqat markazining mavjud bo'lishidir. Bu markaz asarning eng muhim joyi bo'lib, unda muallif asosiy g'oyani tasvirlaydi yoki ko'rsatadi. E'tibor nuqtasi esa, tomoshabinning nigohi eng avval boradigan, u yerda to'xtaladigan markaziy nuqtadir.*

Kalit so'zlar: *kompozitsiya, markaz, e'tibor nuqtasi, san'at, g'oya, mazmun, tasviriy san'at, diqqat markazi, "oltin kesim", muvozanat, ranglar uyg'unligi, shakllar, tahlil, estetik ta'sir, asar mazmuni, tafakkur, tasviriy elementlar, portret, peyzaj, dramatik asar.*

San'at namunasida asosiy markaz, ya'ni kompozitsion markaz joylashtirilishi, ko'pincha tasvir orqali yoki ranglarning muayyan o'zaro uyg'unlashuvi orqali aniqlanadi. Ushbu markazga asar voqealari, belgilar va ranglar bilan tomoshabinning e'tiborini jalb qilish muhim ahamiyatga ega. Masalan, portret asarlarida inson yuzi yoki yuz ifodasi ko'pincha markazga qo'yiladi va butun asar qurilishida shu joy asos sifatida tanlanadi. Peyzaj va manzara asarlarida esa yorug'lik, turfa ranglarning kontrasti, shakllarning o'ziga xosligi orqali e'tibor nuqtasi yaratiladi. Kompozitsion markaz – bu oddiygina nuqta yoki joy emas, balki butun asarning mazmunini, yurak urishini o'zida jamlagan joydir. Kompozitsiyaning markazga bo'lgan e'tibori, uni

turli usul va yo'llar orqali ta'minlash – bevosita san'atkorning ehtiyojidan kelib chiqadi. E'tibor nuqtasi jamiyat, davr, muallif niyatidan, to'g'ri rang tanlashdan va tafakkuridan kelib chiqadi. Misol uchun, tarixiy mavzulardagi asarlarda bosh qahramonning harakati, u turgan nuqta yoki muhim voqea tasvir etilgan joy markaz qilib tanlanadi. Ko'pincha, asarning umumiy muvozanati, ranglar o'zgarishi, shakllarning harakatlanishi yoki statikligi, yorug'lik va soya orqali ham markazga bo'lgan e'tibor kuchaytiriladi. Bu – tomoshabinning ichki his-tuyg'ularida muayyan kayfiyat uyg'otish uchun muhim vosita hisoblanadi [1].

Tafakkur, g'oya ifodasi, dramatik asarlarda esa, asarning har bir nuqtasi o'z o'rniga ega bo'lsa-da, markazning ahamiyati o'zgacha bo'ladi. Kompozitsion markaz – muallifning mazmuniy fikrini, asarda ilgari surilayotgan g'oyani eng aniq va to'liq ifodalaydigan, tomoshabin ongiga birinchi navbatda ta'sir qiladigan joydir. Mazkur markaz to'g'ri tanlanmasa, asarning umumiy g'oyasi to'liq ochilmasligi, muallif niyatining to'laqonli ifodalanmasligini keltirib chiqaradi. E'tibor nuqtasining joylashuvi hamisha markaz bo'lishi shart emas. Tasviriy san'atda bu nuqta asarning chap, o'ng, yuqori, pastki qismlarida ham joylashishi mumkin. Eng asosiysi, bu nuqta asarning ijobiy balansi va dinamizmini mustahkamlashi, tomoshabinni butun asarni anglashga chorlashi lozim. Kompozitsion markazni tanlashda ko'pincha "oltin kesim" qoidasi, asosiy syujet chizig'idagi muhim joylashuv o'rinlari inobatga olinadi. Ranglarning uyg'unligi, shakllarning o'zaro muvofiqligi, nur va soya o'yinlari orqali markaz va e'tibor nuqtasi kuchaytiriladi. Yorqin ranglar, kontrastli sohalar, detalga boy joylarni markaz sifatida ajratish – san'atkor nuqtai nazaridan, asar estetik va semantik mazmunini oshirish uchun katta ahamiyat kasb etadi. Tomoshabinning nigohi, odatda, qorong'i-yorug'li joylar o'rtasida, ko'proq detal berilgan nuqtalarda to'xtaydi [2].

Biror asarda markaz diqqat bilan tanlanar ekan, bu nuqtadan asarning boshqa qismlariga ko'z yuritiladi. Bu esa muallifga asar markazidan periferiyaga – chekka qismlargacha qat'iy va uzviy bog'liqlikni ta'minlab beradi. Tashqi yaratilgan detallar asarni o'rganishda yordamchi bo'lib xizmat qiladi. Bunda e'tibor nuqtasi orqali asarning barcha qismlari o'zaro bog'lanadi va umumiy bir butunlik, yaxlitlik hosil

qiladi. Kompozitsion markaz, rang va shaklning uyg'unligi bilan bir qatorda, asar syujetini aniq va teran ifodalashga yordam beradi. Asarda aks ettirilgan voqea, tabiat manzarasi yoki inson obrazi bitta markaz atrofiga uyushtirilganda, u asarning asosiy g'oyaviy yukini ko'taruvchi markaziy nuqta bo'lib xizmat qiladi. Bu esa, ijodkorning asarda eng muhim fikrini tomoshabinga yetkaza olish imkoniyatini kengaytiradi. Shu boisdan, har qanday ijodiy asarning asosiy talablaridan biri – markaz va e'tibor nuqtasini aniqlash va uni kompozitsion jihatdan asoslashdir. To'g'ri tanlangan, mohirona joylashtirilgan markaz orqali asar yanada boy, mazmunli va ta'sirchan bo'ladi. Markaz atrofida joylashgan tasviriy elementlar esa, yordamchi vosita sifatida asarni yanada boyitadi, ichki harmoniyani ta'minlaydi [3].

Kompozitsion markaz mavjud bo'lgan asarlar ko'proq ijtimoiy, madaniy yoki tarixiy mazmunlarni ko'taradi. Eskiz va loyihalarda ham markaz va diqqat nuqtasi alohida ajratilishi kerak. Markaz o'z-o'zidan emas, balki tafakkur, g'oya, asardagi harakat va detallar uyg'unligidan yuzaga chiqadi. Har qanday tasvirda bir nechta diqqat nuqtasi ham mavjud bo'lishi mumkin, biroq asarning jipsligi va umumiy bosimini buzmasligi muhimdir. Bunda eng muhim joy, ya'ni asosiy e'tibor nuqtasi to'g'ri aniqlanishi lozim. Kompozitsion markaz g'oya asosida shakllanadi. Shuningdek, asarning boshqa qismlaridan farqli tarzda ko'proq tafsilotlar, eng yorqin, dinamik ranglar va harakatlari aynan shu nuqtaga jamlanadi. Portret va figura tasvirlarida insonning yuz qismida, psixologik obrazda, muayyan xarakterda markaz ajratib ko'rsatiladi. Bu orqali asar mazmuni va ichki kuchi tomoshabinga yetkaziladi. Yana bir muhim jihat – diqqat nuqtasining joylashuvi va asarning ichki muvozanati. Agar diqqat nuqtasi markazda bo'lib, atrofdagi qismda tasviriy elementlar teng taqsimlansa, asar statik va tinch ko'rinadi. E'tibor nuqtasi chekka yoki pastki-yuqori joylashsa, asarda harakat, dinamizm, muayyan emotsional yuk paydo bo'ladi. Bunda kompozitsion yechimlar asar mazmunidan kelib chiqadi [4].

Kompozitsiyadagi e'tibor nuqtasi va markaz asosiy mazmun, g'oya, orzu va ideal orqali aniqlanadi. Har qanday asarda bu markaz bo'lmasa, asar botinidan, mazmunidan ayriladi. San'atkorning mahorati ham aynan shu – asosiy nuqtani aniqlash, uni imkon qadar yorqin, kuchli, mazmunli va chuqur ifodalay olishdadir.

Odatda, kasbiy rassomlar kompozitsiyani yaratishda “oltin kesim”, “simmetriya” va “simmetriya bo‘lmagan” yechimlardan foydalanadi. E’tibor nuqtasi orqali asarda harakat, muvozanat, tuzilish, ritm, temp va tuyg‘u uyg‘unligi yuzaga keladi. Bu san’at asarining, uning estetik tahlil va inson ruhiyatiga ta’siri uchun muhim hisoblanadi. Tasviriy san’atda kompozitsion markaz – bu asarni jonli va hayotiy ko‘rsatadigan, tomoshabinni o‘ziga jalb etuvchi kuchdir. Diqqat nuqtasi esa – asarning yuragi, ruhiy markazi bo‘lib, uning atrofidagi tafsilotlar tug‘yon ko‘rinadi. Markaz va diqqat nuqtasi har doim bir manzilda emas, har doim har xil tarzi va kuchga ega bo‘lishi mumkin. Bunda ijodkorlik tajribasi, san’atga bo‘lgan muhabbat va chuqur bilim alohida rol o‘ynaydi. Kompozitsiyadagi markaz va diqqat nuqtasining o‘rganilishi zamonaviy amaliy san’at uchun ham, qadimiy san’at asarlari uchun ham dolzarb hisoblanadi. Ko‘pgina kompozitsiyalarda markaz asosiy nuqta bo‘lib, diqqat markazida turadigan joy o‘ziga xos bezak, rang, tafsilotlar yoki elementlarning uyg‘unligi orqali farqlanadi. Umuman olganda, markaz va e’tibor nuqtasi barcha ijodiy asarlarning ichki harakatida asosiy yukni ko‘taradi. Asarda uyg‘unlik, ma’no butunligi va estetik ta’sir aynan shunday joylardan boshlanadi [5].

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, kompozitsiyada markaz va e’tibor nuqtalari asar ongli va g‘oyaviy asosda tashkil topadi. Har bir ijodiy asarning o‘ziga xos diqqat nuqtasi va markazi bo‘lishi zarur, chunki ular asarning eng muhim g‘oyasini, muallif tafakkurini to‘liq va aniq yetkazadi. Ushbu tamoyillar asosida yaratilgan har bir asar o‘z auditoriyasiga kuchli estetik va ma’naviy ta’sir o‘tkazadi. Bunda markaz va e’tibor nuqtasini aniqlash nafaqat texnik, balki chuqur san’atshunoslik tafakkurini ham talab qiladi. Kompozitsiyada markaz va e’tibor nuqtasini to‘g‘ri tanlash – asarning estetik qadriyatini belgilovchi eng muhim omildir. Chunki ijodiy asarda barcha elementlar, tafsilotlar va harakatlar aynan shu nuqtaning atrofida bir butunlikda jamlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. R. Abdullaev. “San’atshunoslik asoslari”. Toshkent: O‘zbekiston nashriyoti, 2012.
2. O. Jalilov. “O‘zbekiston tasviriy san’ati tarixi”. Toshkent: Fan, 2011.

3. A. Raxmatova. "Tasviriy san'at va uning turlari". Toshkent: Iste'dod, 2010.
4. V. Islomov. "Chizmachilik asoslari". Toshkent: Yangi asr avlodi, 2015.
5. A. Utegenov. "San'at va hayot". Toshkent: Adabiyot, 2014.
6. O. Yuldasheva. "Qalam tasviri san'ati asoslari". Toshkent: Mehr nashriyoti, 2013.
7. D. Karimov. "Tasviriy san'at metodikasi". Toshkent: Sharq, 2016.